

بررسی «مسئله هدایت تحصیلی» در آموزش و پرورش ایران
(با تأکید بر ارزیابی عملکرد برنامه جدید هدایت تحصیلی)

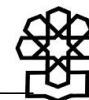
معاونت پژوهش‌های اجتماعی - فرهنگی
دفتر: مطالعات اجتماعی

کد موضوعی: ۲۱۰
شماره مسلسل: ۱۵۳۱۵
اسفندماه ۱۳۹۵

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۱.....	مقدمه
۴.....	تاریخچه هدایت تحصیلی و روند تغییرات آن در آموزش و پرورش ایران
۵.....	جایگاه هدایت تحصیلی در قوانین و اسناد
۷.....	تحلیل جایگاه هدایت تحصیلی در قوانین و اسناد بالادستی وزارت آموزش و پرورش
۱۱.....	توصیف وضعیت توزیع دانش‌آموزان در رشته‌های تحصیلی
۱۴.....	تحلیل عملکرد وزارت آموزش و پرورش در «برنامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان»
۱۷.....	جمع‌بندی
۱۸.....	پیشنهادها
۱۹.....	منابع و مأخذ

بررسی «مسئله هدایت تحصیلی» در آموزش و پرورش ایران (با تأکید بر ارزیابی عملکرد برنامه جدید هدایت تحصیلی)

چکیده

برنامه هدایت تحصیلی دانش‌آموزان را براساس علاقمندی، استعداد و نیازهای کشور به سمت رشته‌ها و شاخه‌های تحصیلی مختلف راهنمایی می‌کند و از این جهت تأثیرات آموزشی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیاری بر دانش‌آموزان، خانواده‌ها و جامعه دارد. از طرفی، اجرای نادرست این برنامه باعث می‌شود دانش‌آموزان به رشته‌های نامناسب وارد شوند و این خود در بلندمدت افت تحصیلی، کاهش بازدهی آموزشی، افزایش میزان ترک تحصیل، ناراضی‌تی و ناراحتی‌های روحی و روانی دانش‌آموزان و خانواده‌ها را در پی دارد.

از این رو گزارش پیش‌رو برنامه هدایت تحصیلی وزارت آموزش و پرورش، جایگاه این برنامه در قوانین و اسناد بالادستی و اطلاعات مربوط به اجرای آن را از سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ تاکنون مورد بررسی قرار داده است. یافته‌ها نشان می‌دهد برنامه هدایت تحصیلی از ابتدا تاکنون با مشکلاتی مواجه بوده است از همین رو قوانین و اسناد بر اصلاح و بازبینی و برقراری توزیع متوازن میان رشته‌های تحصیلی تأکید داشته‌اند، اما با این وجود، اطلاعات عینی از این برنامه در یک دهه گذشته نشان می‌دهد هیچ‌کدام از اهداف مطلوب محقق نشده است و اجرای برنامه جدید هدایت تحصیلی نیز به اصلاح و برقراری توزیع متوازن نیانجامیده است.

مقدمه

هدایت تحصیلی در زندگی افراد به‌ویژه دانش‌آموزان برای یافتن مسیر صحیح، کشف و ظهور استعدادها و به فعلیت بخشیدن مهارت‌ها نقش بسیار مهمی دارد. از طرفی پیچیده‌تر شدن روابط و تحولات جامعه، توسعه مشاغل و رشته‌های تحصیلی و تخصصی شدن آنها، تحصیلات آموزش عالی و اهمیت انتخاب شغل متناسب با آموخته‌های تحصیلی همگی بر جایگاه مهم هدایت تحصیلی تأکید دارند.

اجرای صحیح هدایت تحصیلی باعث تعالی نظام آموزشی و افزایش بازدهی سازمان‌ها و نهادها در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... خواهد شد. میان هدایت تحصیلی کارآمد و هنجارهای اجتماعی نوعی پیوستگی و رابطه معنادار وجود دارد، زیرا با اجرای صحیح هدایت تحصیلی

دانش‌آموزان به سمت توانایی‌ها و مهارت‌های واقعی‌شان سوق داده می‌شوند و به هنجارهای مورد نظر جامعه و خانواده نزدیک می‌شوند.

هدایت تحصیلی از جهت اقتصادی نیز تأثیر بسیار مهمی دارد و زمینه اشتغال و بازدهی اقتصادی را برای جامعه فراهم می‌کند، زیرا که بدین ترتیب دانش‌آموزان به‌مثابه نیروهای آینده کار براساس علاقه و توانایی وارد رشته تحصیلی متناسب می‌شوند و داشتن علاقه در کنار مهارت باعث افزایش بهره‌وری خواهد شد. از طرفی پیامد اشتغال حاصل از هدایت تحصیلی موفق خانواده پایدار، سلامت روحی و روانی و دوری از بیماری‌هایی همچون افسردگی، استرس و رفتارهای نابهنجار است و در نتیجه همه اینها جامعه سالم‌تری خواهیم داشت. اقتصاد پویا، اشتغال پایدار، بازدهی، سلامت روانی و تأمین نیروی انسانی کارآزموده حاصل از هدایت تحصیلی موفق پشتوانه محکمی برای نظام سیاسی و امنیت کشور به‌شمار می‌روند.

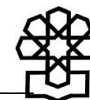
بنابر آنچه که گذشت اجرای صحیح فرآیند هدایت تحصیلی برای آینده کشور یک ضرورت بوده که باید به‌دقت مورد مطالعه قرار بگیرد تا از آسیب‌های احتمالی آن جلوگیری شود.

تجربه اجرای هدایت تحصیلی در سال‌های قبل از سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۵ نشان می‌دهد که هدایت تحصیلی نتوانسته است به کارکردهای مطلوب خود دست یابد و ساختارهای بیرون از نظام آموزشی همچون اشتغال و بازار کار بیش از همه بر این فرآیند تأثیر گذاشته است و همین امر باعث شده تا در هر دهه حجم زیادی از دانش‌آموزان به یک رشته تحصیلی روی آورده و پیامد آن نیز انباشت فارغ‌التحصیلان زیاد در آن رشته و خالی شدن سایر رشته‌ها و شاخه‌ها از فارغ‌التحصیلان علاقمند و مستعد می‌باشد.

همین فقدان طرح و برنامه روشن در هدایت تحصیلی ازسوی وزارت آموزش و پرورش باعث آن شده که قوانین و اسناد بالادستی وزارت آموزش و پرورش همچون برنامه پنجم توسعه، نقشه جامع علمی کشور، سند تحول بنیادین و... بر «اصلاح و بازطراحی نظام هدایت تحصیلی» و «برقراری توازن میان رشته‌ها» تأکید داشته باشند.

وزارت آموزش و پرورش جهت عمل به این مهم، بازبینی نظام هدایت تحصیلی را در دستور کار خویش قرار داد و شورای عالی آموزش و پرورش در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی را به تصویب رساند. دانش‌آموزان براساس این آیین‌نامه در ماه‌های تیر و مرداد سال ۱۳۹۵ برای نخستین بار در پایه نهم هدایت تحصیلی شدند و ثبت‌نام از آنها به‌عمل آمد.

از همان روزهای پایان خردادماه سال جاری که نمونه‌برگ‌های هدایت تحصیلی به‌دست دانش‌آموزان داده شد، هدایت تحصیلی با چالش‌های جدی روبرو بوده است. دانش‌آموزان بعد از دریافت نمونه‌برگ‌های هدایت تحصیلی به نتایج آن اعتراض داشتند، خانواده‌ها از اینکه فرزندان خود را

با معدل بالا در رشته‌های غیردلخواه ثبت‌نام نمایند راضی نبوده و به‌شدت در برابر آن مقاومت نشان می‌دادند، جمع زیادی از والدین به‌همراه دانش‌آموزان هر روزه به ادارات مناطق، شهرستان‌ها، استان‌ها و حتی وزارتخانه جهت اعتراض به روند هدایت تحصیلی و نتیجه آن مراجعه می‌کردند و این به امری فراگیر در سراسر کشور تبدیل شد. جدای از صحیح یا ناصحیح بودن هدایت تحصیلی از نگاه کارشناسی، بسیاری از دانش‌آموزان به رشته مورد نظر نمون‌برگ هدایت تحصیلی علاقه و رغبتی نداشتند و مجبور به انتخاب بودند و این کار از نظر آنها باعث افت تحصیلی‌شان می‌شود و برخی از آنها تهدید به ترک تحصیل می‌کردند. اظهارنظرهای متناقض مسئولان وزارت آموزش و پرورش مبنی بر بودن یا نبودن اجبار در هدایت تحصیلی دانش‌آموزان بر شدت این مسئله می‌افزود، از طرفی انعکاس این اعتراضات و نارضایتی‌های اجتماعی در رسانه‌ها نیز بر فراگیری آن دامن می‌زد.

نگرانی و اعتراض اولیا درخصوص انتخاب رشته تحصیلی و مسائل مرتبط با آن چنان بالا گرفت که رئیس سازمان بازررسی کل کشور طی حکمی به معاون نظارت و بازرسی امور فرهنگی و اجتماعی سازمان مأموریت داد تا با قید فوریت موضوع هدایت تحصیلی در آموزش و پرورش را بررسی کند. کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس نیز به موضوع اجبار در هدایت تحصیلی و لزوم بازنگری در مصوبه هدایت تحصیلی توسط شورای عالی آموزش و پرورش واکنش نشان داد و در نشست با مسئولان وزارت آموزش و پرورش این موضوع را بررسی کردند. واکنش‌های مسئولان کشوری به هدایت تحصیلی به همین جا ختم نشد، بلکه ریاست‌جمهوری در برنامه‌ای تلویزیونی به موضوع هدایت تحصیلی پرداخت و از وزیر آموزش و پرورش خواست که اجبار را از هدایت تحصیلی دانش‌آموزان بردارد. وزیر وقت آموزش و پرورش نیز در برنامه تلویزیونی (تیترا شب) شبکه خبر در تاریخ ۱۳۹۵/۵/۱۹ در پاسخ به دستور ریاست‌جمهوری بیان داشت هدایت تحصیلی از حالت اجباری خارج شده است. اما متأسفانه اظهارنظر دیر هنگام مبنی بر برداشتن اجبار از هدایت تحصیلی و ایجاد حساسیت در خانواده‌ها از همان ابتدای فرآیند هدایت تحصیلی، باعث شد تا خانواده‌ها کنش متفاوتی نسبت به سال‌های قبل به هدایت تحصیلی داشته باشند.

آمار دانش‌آموزان پایه دهم در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ به تفکیک رشته‌ها نشان می‌دهد که وزارت آموزش و پرورش نه تنها موفق به ایجاد توزیع متوازن مطلوب در رشته‌ها نشده، بلکه شکاف میان رشته‌ها بسیار بزرگ‌تر از سال قبل شده است. توجه داشته باشیم که وزارت آموزش و پرورش برای اجرای هدایت تحصیلی هزینه‌های بسیاری را متقبل شده و اجرای آن نیز برای دانش‌آموزان، خانواده‌ها و جامعه هزینه‌های اجتماعی بسیاری را ایجاد کرده است.

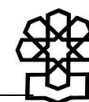
این گزارش به ارزیابی «برنامه هدایت تحصیلی» در وزارت آموزش و پرورش و توصیف آن به‌مثابه یک مسئله می‌پردازد.

تاریخچه هدایت تحصیلی و روند تغییرات آن در آموزش و پرورش ایران

جدول ۱ تاریخچه اجرای هدایت تحصیلی و روند تغییرات آن را در یک دوره زمانی نزدیک به ۶۰ سال به ما نشان می‌دهد. با نگاه به این جدول درمی‌یابیم که برنامه هدایت تحصیلی در طی این سال‌ها چه تغییراتی کرده و تصمیمات به کار گرفته شده برای این برنامه متأثر از کدام عوامل می‌باشد؟

جدول ۱. تاریخچه هدایت تحصیلی و روند تغییرات آن در آموزش و پرورش ایران

سال	تاریخچه و تغییرات
۱۳۳۶	مرکز مطالعات و راهنمایی‌های استخدامی برای منتحی از دبیران تهران، برای مدت یک سال کلاس کارآموزی هدایت حرفه‌ای تشکیل داد و از آن سال به بعد به اجرای برنامه‌های راهنمایی حرفه‌ای برای دانش‌آموزان و دانشجویان مبادرت کرد.
۱۳۳۷	برای اولین بار در ایران در کنفرانس تعلیمات متوسطه مشهد در اردیبهشت‌ماه ۱۳۳۷، مسئله راهنمایی تحصیلی به صورت جدی مورد بحث قرار گرفت. این طرح به اضافه کردن یک فصل به آیین‌نامه دبیرستان‌ها در مورد برنامه راهنمایی منتهی شد.
۱۳۳۸	آیین‌نامه راهنمایی تحصیلی در تیرماه ۱۳۳۸ به تصویب شورای عالی فرهنگ رسید. عده‌ای از کارشناسان وزارت آموزش و پرورش به خارج از کشور اعزام شدند و مرکز راهنمایی دانش‌آموزان در اداره کل تعلیمات متوسطه تأسیس شد.
۱۳۴۳	تهیه طرح راهنمایی تحصیلی.
۱۳۴۴	تشکیل اداره راهنمایی تحصیلی در اداره کل مطالعات و برنامه‌ها.
۱۳۴۶	استمداد وزارت آموزش و پرورش از دانشکده‌های تعلیم و تربیت و مدارس عالی کشور برای تربیت مشاور راهنمایی.
۱۳۴۷	تأسیس دفتر برنامه‌ریزی راهنمایی تحصیلی.
۱۳۵۰	شروع برنامه راهنمایی و برنامه‌ریزی دوره راهنمایی تحصیلی، به کار گرفتن فارغ‌التحصیلان فوق‌لیسانس راهنمایی و مشاوره، برگزاری دوره‌های کارآموزی برای فارغ‌التحصیلان جهت انتصاب به سمت مشاور راهنمایی، تهیه شرح وظایف مشاوران و تعیین خط‌مشی امور مشاوره و راهنمایی تحصیلی.
۱۳۵۸	در ۱۳۵۸/۵/۳۱ با صدور بخشنامه‌ای در وظایف مشاوران تجدیدنظر به عمل آمد و در سال تحصیلی ۱۳۵۸-۱۳۵۹ سیستم «معلم-مشاور» اجرا شد.
۱۳۵۹	در ۱۳۵۹/۳/۵ تصمیم گرفته شد تا زمان تهیه طرح‌های اجرایی هماهنگ با اهداف انقلاب، برنامه راهنمایی و مراکز مشاوره و راهنمایی حذف و تعطیل شود.
۱۳۶۴	به علت مشکلات و مسائل دانش‌آموزان به تدریج به اجرای برنامه‌های مشاوره و راهنمایی احساس نیاز شد و اداره کل امور تربیتی در سال ۱۳۶۴ به تشکیل هسته‌های مشاوره در مناطق دست زد
۱۳۶۶	در سال ۱۳۶۶-۱۳۷۷ برای تربیت مشاوران راهنمایی، دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد مشاوره و راهنمایی در دانشگاه‌ها تأسیس شد. فعالیت‌های مشاوره و راهنمایی به صورت مستقل از اداره امور تربیتی و به موازات آن ادامه یافت و اداره کل امور تربیتی نیز تغییر عنوان داد و تحت عنوان «دفتر مشاوره و تحقیق» وظایف امور تربیتی و مشاوره را عهده‌دار شد.
۱۳۶۹	مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در مورد تغییر نظام آموزش متوسطه در تاریخ ۱۳۶۹/۱۰/۱۸ به علت اجرای نظام واحدی و وجود مواد درسی انتخابی و رشته‌های تحصیلی متنوع، اهمیت مشاوره و راهنمایی را افزایش داد.

سال	تاریخچه و تغییرات
۱۳۷۵-۱۳۷۱	بعد از تصویب نظام جدید آموزش متوسطه، اجرای آزمایشی در سال ۱۳۷۱ و اجرای سراسری آن در سال ۱۳۷۵، متناسب با این نظام، برنامه جدیدی در راهنمایی تحصیلی طراحی و اجرا شد.
۱۳۸۰	تهیه و تصویب شیوه‌نامه هدایت تحصیلی در ضمن تصویب آیین‌نامه آموزشی دوره سه‌ساله متوسطه روزانه (سالی-واحدی)
۱۳۹۰	تهیه سند تحول بنیادین و تأکید بر طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی
۱۳۹۴	تصویب آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان
۱۳۹۵	اجرای آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان

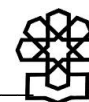
جدول ۱ نشان می‌دهد که برنامه هدایت تحصیلی به‌ویژه در دو دهه گذشته به‌عنوان یک برنامه مهم به‌صورت مستقل مورد بررسی و بازنگری قرار نگرفته است، بلکه تمامی تغییرات صورت گرفته در این برنامه تابعی از تغییر نظام آموزشی بوده است. با تغییر نظام آموزش متوسطه در سال ۱۳۷۱، اجرای نظام آموزشی سالی-واحدی در سال ۱۳۸۰ و تصویب سند تحول بنیادین و اجرای نظام آموزشی ۶-۳-۳ در آموزش و پرورش، برنامه هدایت تحصیلی جدیدی نیز به موازات آنها و به پیوست این نظام‌های آموزشی تهیه و به اجرا درآمده است. درحالی که با توجه به اهمیت هدایت تحصیلی این برنامه می‌تواند حتی در طی مدت یک نظام آموزشی متوسطه مورد اصلاح و بازنگری قرار گیرد.

جایگاه هدایت تحصیلی در قوانین و اسناد

با توجه به اهمیت و جایگاه هدایت تحصیلی به‌مثابه یکی از سازوکارهای مهم رشد و تعالی کشور به‌ویژه نظام آموزشی، اسناد و قوانین مرتبط با نظام آموزشی همواره به این مهم واکنش نشان داده و با توجه به وضعیت این برنامه احکامی را تصویب کرده‌اند. جدول ۲ این مصوبات را نشان می‌دهد. برای آنکه بتوان سیر تاریخی نگرش این قوانین و اسناد را بهتر مورد مطالعه قرار داد آنها را به‌ترتیب تاریخ تصویب در جدول قرار داده‌ایم.

جدول ۲. جایگاه هدایت تحصیلی در قوانین و اسناد بالادستی وزارت آموزش و پرورش

قانون/اسند بالادستی	تاریخ تصویب	مرجع تصویب	متن قانون/اسند مرتبط با هدایت تحصیلی	مفهوم مورد تأکید قانون/اسند
قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش	۱۳۶۶	مجلس شورای اسلامی	«شناخت، شکوفا کردن و پرورش استعدادهاى دانش‌آموزان ...» (فصل اول، ماده (۲)، بند «۷»).	- شناخت، شکوفا کردن و پرورش استعدادها
قانون برنامه دوم توسعه	۱۳۷۳	مجلس شورای اسلامی	«برنامه‌ریزی برای کشف و پرورش استعدادهاى درخشان و برجسته و هدایت آنها در زمینه‌هاى مورد نیاز کشور و جلوگیری از فرار مغزها» (خط مشی‌هاى کلی، بند «۳-۶»).	- برنامه‌ریزی برای کشف و پرورش استعدادها
آیین‌نامه آموزشی دوره متوسطه روزانه (سالی-واحدی)	۱۳۸۰	شورای آموزش و پرورش عالی	هدف: «هدایت دانش‌آموز به مناسب‌ترین شاخه یا رشته تحصیلی، براساس استعداد و علاقه وی و به تناسب امکانات و نیازهاى کشور» (فصل پنجم، ماده (۹۶)).	هدایت تحصیلی براساس استعداد، علاقه، امکانات و نیازهاى کشور
قانون برنامه چهارم	۱۳۸۳	مجلس شورای اسلامی	«دولت مکلف است، به منظور گسترش دانش و مهارت، اصلاح هرم تحصیلی نیروی کار و ارتقا و توانمندسازی سرمایه‌هاى انسانی... برای نظام آموزش فنی‌و حرفه‌ای ... سازوکارهاى لازم را ... نماید» (ماده (۵۵)).	- اصلاح هرم تحصیلی
نقشه جامع علمى کشور	۱۳۸۹	شورای انقلاب فرهنگى عالی	«ایجاد نظام آموزشی مناسب برای هدایت دانش‌آموزان در جهت: کسب آمادگی برای ورود به زندگی مستقل و شغلی تشکیل خانواده، پرورش استعدادهاى شغلی و پدید آوردن آینده شغلی برای برآوردن نیازهاى جامعه، علمی پرورش استعدادهاى علمى برای ورود به دوره تخصصی» (نقشه جامع علمى کشور، ۱۳۸۹: ۱۴). «تقویت نظام استعدادیابی، مشاوره و هدایت تحصیلی در آموزش عمومی و بازنگری و بازتولید محتوا و روش‌هاى آموزشی و پژوهشی به‌منظور تحقق نقش شایسته زن و مرد در جامعه اسلامى» (همان: ۴۴). «طراحی و استقرار نظام جامع مشاوره، استعدادیابی و هدایت تحصیلی] به‌منظور هدایت دانش‌آموزان به سوی رشته‌هاى علمى متناسب با اولویت‌هاى کشور براساس استعداد و علاقمندی و توانایی آنها و اولویت‌هاى کشور» (همان: ۴۹). «اصلاح جریان استعدادیابی و هدایت تحصیلی برای جذب استعدادهاى برتر در علوم انسانی و معارف اسلامى» (همان: ۵۶).	- پرورش استعدادهاى شغلی پرورش استعدادهاى علمى تقویت نظام استعدادیابی، مشاوره و هدایت تحصیلی طراحی و استقرار نظام جامع مشاوره، استعدادیابی و هدایت تحصیلی
قانون برنامه پنجم توسعه	۱۳۸۹	مجلس شورای اسلامی	«تسهیل در ارتقای تحصیلی و ورود به رشته‌هاى تحصیلی مورد علاقه ... - هدایت تحصیلی در زمینه‌ها و رشته‌هاى اولویت‌دار مورد نیاز کشور» (ماده (۱۸)، بند «ب» و «د»).	- ورود به رشته‌هاى تحصیلی مورد علاقه بسترسازی برای ورود به رشته‌هاى علوم انسانی
			«هدایت تحصیلی براساس علائق و ویژگی‌هاى دانش‌آموزان... - بسترسازی و ایجاد انگیزه لازم برای ورود دانش‌آموزان مستعد به رشته‌هاى علوم انسانی - برنامه‌ریزی برای برقراری توازن بین تعداد دانش‌آموزان	- برقراری توازن در رشته‌هاى مختلف تحصیلی متناسب با نیازهاى جامعه و به

قانون/اسند بالادستی	تاریخ تصویب	مرجع تصویب	متن قانون/اسند مرتبط با هدایت تحصیلی	مفهوم مورد تأکید قانون/اسند
			در رشته‌های مختلف تحصیلی متناسب با نیازهای جامعه به تدریج و در طول برنامه و برقراری توازن تا پایان برنامه» (ماده ۱۹)، بند «الف».	تدریج
سند تحول بنیادین آموزش و پرورش	۱۳۹۰	شورای عالی انقلاب فرهنگی	«شناسایی استعدادها برتر و هدایت آنها به ادامه تحصیل در رشته‌های علوم انسانی» (راهکار ۳-۱۵). «طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی و انسانی. استعدادیابی به منظور هدایت دانش‌آموزان به سوی رشته‌ها و حرف و مهارت‌های مورد نیاز حال و آینده کشور متناسب با استعدادها، علاقمندی و توانایی‌های آنان» (راهکار ۳-۲۱).	- هدایت استعدادهای برتر به رشته‌های علوم انسانی. - طراحی نظام جامع هدایت تحصیلی. - هدایت دانش‌آموزان متناسب با استعدادها، علاقمندی و نیاز حال و آینده کشور
برنامه درسی ملی	۱۳۹۱	شورای عالی آموزش و پرورش	«مشاوره و هدایت تحصیلی و تربیتی در همه دوره‌های تحصیلی الزامی است. انتخاب شاخه و رشته تحصیلی در پایان دوره آموزش عمومی و براساس نتایج عملکرد درسی و تربیتی در طول این دوره تحصیلی صورت می‌گیرد» (۱۳-۱-۵).	- الزامی بودن مشاوره و هدایت تحصیلی در همه دوره‌ها
آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان	۱۳۹۴	شورای عالی آموزش و پرورش	اهداف: «۱. شناسایی و شناساندن استعداد، توانایی، علاقه و ویژگی‌های شخصی دانش‌آموزان ۲. کمک به انتخاب آگاهانه رشته تحصیلی و مسیر آینده شغلی و حرفه‌ای دانش‌آموزان ۳. کمک به هدایت متوازن دانش‌آموزان به شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی براساس سیاست‌های توسعه‌ای کشور» (ماده ۲)	- شناساندن استعداد، توانایی، علاقه. - هدایت متوازن به شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی براساس سیاست‌های توسعه‌ای کشور

تحلیل جایگاه هدایت تحصیلی در قوانین و اسناد بالادستی وزارت آموزش و پرورش

قانون/اسند بالادستی: جدول ۲ نشان می‌دهد برنامه هدایت تحصیلی در ابعاد مختلف از چنان جایگاه و اهمیتی در نظام آموزشی و تعالی کشور برخوردار است که طیفی از قوانین و اسناد مهم همچون قوانین برنامه‌های توسعه دوم، چهارم و پنجم، قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور، سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی به این موضوع پرداخته و احکامی را در این باره تصویب کرده‌اند. افزون بر این برخی از این قوانین و اسناد همچون قوانین برنامه و سند نقشه جامع علمی کشور فراتر از وزارت آموزش و پرورش جزء قوانین و اسناد بالادستی کشور به‌شمار می‌روند و این خود تأکیدی بر جایگاه برنامه هدایت تحصیلی به‌مثابه یک دغدغه ملی است.

مرجع تصویب: احکام و قوانین مذکور در جدول ۲ توسط مراجع سه‌گانه مجلس شورای اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش به تصویب رسیده است. مجلس شورای

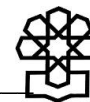
اسلامی براساس اصل هفتادویکم می‌تواند در عموم مسائل به وضع قوانین بپردازد، از همین رو با توجه به اهمیت مسئله هدایت تحصیلی به وضع قانون در این باره پرداخته است. شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌عنوان مرجع عالی سیاستگذاری، تعیین خط‌مشی و هدایت امور فرهنگی، آموزشی و پژوهشی کشور و براساس وظایف محوله همچون تعیین سیاست‌های نظام آموزشی و پرورشی کشور با همکاری وزارت آموزش و پرورش سند تحول بنیادین را تصویب و طراحی نظام جامع هدایت تحصیلی را به‌مثابه یکی از راهکارهای تحول بنیادین وزارت آموزش و پرورش قرار داده است. شورای عالی آموزش و پرورش حسب وظیفه قانونی‌اش مبنی بر بررسی و تصویب هدف‌ها و نظام آموزش و پرورش براساس خط‌مشی کلی آموزش و پرورش کشور به تهیه آیین‌نامه هدایت تحصیلی دانش‌آموزان می‌پردازد.

محتوای احکام و بندهای تصویبی این مراجع سه‌گانه در موضوع برنامه هدایت تحصیلی نشان می‌دهد با توجه به تفاوت‌های ماهیتی موجود میان این مراجع، احکام مصوب مجلس شورای اسلامی و شورای عالی انقلاب فرهنگی جنبه سیاستگذاری و مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش بیشتر آیین‌نامه‌ها بوده و جنبه اجرایی برای وزارت آموزش و پرورش دارد. بنابراین شناخت حوزه وظایف و اختیارات هر یک از این مراجع و بهره‌گیری از ظرفیت آنها می‌تواند در اجرای هرچه بهتر برنامه هدایت تحصیلی مؤثر واقع شود به‌ویژه آنکه سیاست‌های تدوینی این مراجع دارای پشتوانه علمی و پژوهشی و متناسب با تغییرات و نیازهای آینده کشور باشد.

مفاهیم مورد تأکید قانون/سند: بخشی از جدول ۲ به بیان کنش با جهت‌گیری قوانین و اسناد مزبور نسبت به برنامه هدایت تحصیلی اختصاص یافته است. علیرغم اینکه برخی از این قوانین اکنون نافذ نیستند، اما از آنجایی که گزاره‌های این قوانین نشان‌دهنده جهت‌گیری مراجع قانونگذار و دولت‌ها نسبت به برنامه هدایت تحصیلی در زمان تصویب بوده تحلیل محتوای این گزاره‌ها از رهگذر تاریخ تصویب آنها می‌تواند روند تغییراتشان را به‌خوبی نشان دهد. زیرا مراجع قانونگذار و دولت‌ها با توجه به وضعیت نظام آموزشی و ارزیابی عملکرد وزارت آموزش و پرورش در برنامه هدایت تحصیلی گزاره‌های متناسبی را به‌مثابه کنشی نسبت به آن وضعیت به تصویب می‌رسانند.

قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش (۱۳۶۶) بر «شناخت، شکوفا کردن و پرورش استعدادها» به‌مثابه کنشی نسبت به برنامه هدایت تحصیلی تأکید داشته، زیرا به‌دنبال تعطیلی برنامه راهنمایی تحصیلی در سال ۱۳۵۹ اصل هدایت تحصیلی و اهمیت آن مورد توجه قرار داده و بر ضرورت آن تأکید داشته است.

قانون برنامه دوم توسعه (۱۳۷۳) بعد از گذشت ۷ سال افزون بر توجه به «برنامه‌ریزی برای کشف و پرورش استعدادها»، «نیاز کشور» را به‌عنوان شاخصی برای هدایت تحصیلی دانش‌آموزان قلمداد کرده

است. توجه به «نیازهای کشور» در برنامه هدایت تحصیلی در سال ۱۳۷۳ تا حدی دیر هنگام به نظر می‌رسد زیرا این مهم باید از همان ابتدا در برنامه هدایت تحصیلی مدنظر قرار گرفته شود.

آیین‌نامه آموزشی دوره متوسطه روزانه (سالی-واحدی) مصوب شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۸۰) علاوه بر توجه به «نیازهای کشور»، «علاقه دانش‌آموزان» با نگاه به محدودیت امکانات و فرصت‌های وزارت آموزش و پرورش به شاخص «امکانات» در برنامه هدایت تحصیلی توجه داشته است. توالی هر سه مصوبه قبل مؤید این نکته است که برای برنامه هدایت تحصیلی از ابتدا شاخص‌های جامع پیش‌بینی نشده است و یا اینکه این شاخص‌ها به صورت یکجا مورد توجه و نگرش مراجع قانونگذار نبوده است، بلکه در هر دوره با توجه به تغییرات به وجود آمده در کشور و به‌ویژه در وزارت آموزش و پرورش این شاخص‌ها به‌مثابه کنشی به برنامه هدایت تحصیلی نشان داده شده‌اند.

اکنون پرسش این است برنامه هدایت تحصیلی علیرغم تأکید سه مصوبه قبل بر هدایت تحصیلی و شناخت استعدادها براساس «علاقه»، «نیاز کشور» و «امکانات»، چه روندی را طی کرده است؟ گزاره برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۳) درباره آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و تأمین نیروی کار برای آینده کشور که متوجه هدایت تحصیلی است نشان می‌دهد که برنامه هدایت تحصیلی نه تنها به کارکرد مطلوب خود دست نیافته است، بلکه مسیر آن به سمتی بوده که برنامه چهارم توسعه، دولت را به «اصلاح هرم تحصیلی» مکلف کرده است.

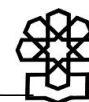
نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹) براساس ارزیابی وضعیت موجود و نیازهای آینده کشور سیاست‌های توسعه علمی را تدوین کرده است. این سند مهم هدایت تحصیلی را به‌عنوان یکی از ابزارهای رسیدن به وضع مطلوب علم و فناوری در کشور معرفی می‌کند و ارتقای نظام هدایت تحصیلی را از راهبردهای ملی تحقق تربیت و توانمندسازی سرمایه انسانی کشور می‌داند. از همین رو «تقویت نظام استعدادیابی، مشاوره و هدایت تحصیلی»، «طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی» و در پایان «اصلاح جریان هدایت تحصیلی» جزء اقدامات این راهبرد دانسته است. تکرار مفهوم «اصلاح جریان هدایت تحصیلی» بعد از ذکر آن در برنامه چهارم توسعه نشان از آن دارد که برنامه هدایت تحصیلی تا این تاریخ نه تنها اصلاح نشده است بلکه این برنامه طی سال‌ها مسیری را طی کرده است که نقشه جامع علمی کشور «طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی» را یک اقدام مهم دانسته است و بر آن تأکید داشته است. دیگر اینکه طرح موضوع نظام جامع هدایت تحصیلی در نقشه جامع علمی کشور بر فقدان نگاه جامع در برنامه هدایت تحصیلی تا تاریخ تصویب این سند دلالت دارد.

قانون برنامه پنجم توسعه (۱۳۸۹) به‌عنوان برنامه‌ای برای توسعه کشور در ابعاد مختلف طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۴ با ارزیابی وضعیت موجود بخش‌های مختلف به تصویب احکامی درباره آنها می‌پردازد. برنامه هدایت تحصیلی از جمله موضوعاتی است که مورد توجه قانون برنامه پنجم قرار گرفته است. این قانون ضمن تأکید بر ورود دانش‌آموزان به رشته‌های مختلف تحصیلی براساس علاقه و

هدایت دانش‌آموزان مستعد به رشته علوم انسانی برای نخستین بار به برنامه‌ریزی برای برقراری توازن بین تعداد دانش‌آموزان در رشته‌های مختلف تحصیلی متناسب با نیازهای جامعه اشاره داشته و خواستار برقراری این توازن تا پایان برنامه بوده است. این گزاره در قانون برنامه پنجم نشان می‌دهد که وضعیت پراکندگی دانش‌آموزان در رشته‌ها و شاخه‌های مختلف تحصیلی تا تاریخ تصویب این قانون به صورت متوازن نبوده و علیرغم تأکید قانون برنامه دوم بر هدایت تحصیلی متناسب با نیازهای کشور، این مهم محقق نشده است.

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی ضمن تأکید بر شناسایی استعدادها و برتر و هدایت آنها به ادامه تحصیل در رشته‌های علوم انسانی، طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی را به‌مثابه راهکاری برای اجرای تحول بنیادین در آموزش و پرورش برشمرده است. مفهوم «نظام جامع هدایت تحصیلی» در نقشه جامع علمی کشور نیز تکرار شده است. این تکرار بر دو نکته می‌تواند دلالت داشته باشد؛ یکی اهمیت و جایگاه موضوع و دیگری محقق نشدن موضوع مزبور در مصوبات قبلی. برنامه درسی ملی (۱۳۹۱) به‌عنوان یکی از زیرنظام‌های سند تحول بنیادین، مشاوره و هدایت تحصیلی را در همه دوره‌ها الزامی دانسته است. شورای عالی آموزش و پرورش براساس سند تحول بنیادین جهت اصلاح نظام هدایت تحصیلی در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان را برای اجرا در وزارت آموزش و پرورش تصویب کرد. این آیین‌نامه «کمک به هدایت متوازن دانش‌آموزان» را یکی از اهداف خود دانسته است، هدفی که در قانون برنامه پنجم توسعه (۱۳۸۹) ذکر شده و به نظر می‌رسد با توجه به ذکر آن در آیین‌نامه شورای عالی آموزش و پرورش تاکنون محقق نشده است.

نگاهی به گزاره‌های قانونی مزبور نشان می‌دهد که هدایت تحصیلی با شاخص‌ها و روش‌های مختلف آن از مفاهیم مورد تأکید قانونگذار بوده است که در طی این سال‌ها تکرار شده است. این تکرار نشان از مسئله بودن برنامه هدایت تحصیلی دارد و از طرفی نیز بر تحقق نیافتن اهداف مطلوب در این زمینه دلالت می‌کند. تحلیلی که در اینجا ارائه شد بر مبنای محتوای متنی گزاره‌های قانونی و مصوب بوده است و روند تغییرات بر همین اساس بررسی شد. اکنون این پرسش مطرح است که سوای این گزاره‌ها، عملکرد وزارت آموزش و پرورش در برنامه هدایت تحصیلی برای نمونه در یک دهه گذشته چگونه بوده است؟ آیا علیرغم تأکید مصوبه‌های قانونی بر توزیع متوازن، این مهم تحقق یافته است؟ یا اینکه برنامه هدایت تحصیلی اجرا شده در وزارت آموزش و پرورش بی‌توجه به تأکیدات قانونگذار مسیر دیگری را طی کرده است؟ برای پاسخ به این پرسش مهم به بررسی داده‌های آماری وزارت آموزش و پرورش طی یک دهه منتهی به سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ می‌پردازیم.

توصیف وضعیت توزیع دانش‌آموزان در رشته‌های تحصیلی

در این قسمت به بررسی وضعیت توزیع دانش‌آموزان در رشته‌ها و شاخه‌های تحصیلی از سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۹۴ تا ۱۳۹۳-۱۳۹۴ پرداخته می‌شود:

جدول ۳. آمار توزیع دانش‌آموزان متوسطه دوم (دولتی و غیردولتی)

در کشور (بدون بزرگسالان) در رشته‌های مختلف تحصیلی

سال تحصیلی	شاخه نظری								کل
	علوم ریاضی		علوم تجربی		ادبیات و علوم انسانی		جمع نظری		
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱۳۸۳-۱۳۸۴	۴۷۵,۷۹۲	۱۸/۳	۵۸۳,۶۵۷	۲۲/۴۵	۷۴۱,۷۴۳	۲۸/۵۳	۱,۸۰۱,۱۹۲	۶۹/۲۸	۲,۵۹۹,۹۶۹
۱۳۸۴-۱۳۸۵	۴۸۵,۶۱۹	۱۸/۲۵	۶۰۸,۰۲۹	۲۲/۸۴	۷۴۹,۰۳۹	۲۸/۱۴	۱,۸۴۲,۶۸۷	۶۹/۲۳	۲,۶۶۱,۶۲۴
۱۳۸۵-۱۳۸۶	۴۹۹,۲۷۳	۱۸/۸۸	۶۰۵,۵۷۴	۲۲/۹۰	۷۶۱,۰۴۳	۲۸/۷۷	۱,۸۶۵,۸۹۰	۷۰/۵۵	۲,۶۴۴,۹۸۲
۱۳۸۶-۱۳۸۷	۵۰۹,۶۹۴	۱۹/۴۵	۶۰۸,۶۴۱	۲۳/۲۳	۷۵۸,۸۹۰	۲۸/۹۶	۱,۸۷۷,۲۲۵	۷۱/۶۴	۲,۶۲۰,۳۰۹
۱۳۸۷-۱۳۸۸	۴۹۸,۲۲۱	۱۹/۲۲	۶۲۳,۹۸۱	۲۴/۰۷	۷۳۷,۰۳۸	۲۸/۴۴	۱,۸۵۹,۲۴۰	۷۱/۷۳	۲,۵۹۱,۹۸۲
۱۳۸۸-۱۳۸۹	۴۷۱,۲۸۵	۱۹/۳۹	۶۱۹,۳۲۲	۲۵/۴۸	۶۳۲,۰۰۵	۲۶	۱,۷۲۲,۶۱۲	۷۰/۸۸	۲,۴۴۰,۳۹۹
۱۳۸۹-۱۳۹۰	۴۶۱,۳۴۴	۱۹/۶۷	۶۴۴,۳۶۴	۲۷/۴۸	۵۶۱,۱۳۶	۲۳/۹۳	۱,۶۶۶,۸۴۳	۷۱/۰۸	۲,۳۴۴,۹۶۱
۱۳۹۰-۱۳۹۱	۴۵۱,۲۷۱	۱۹/۶۷	۶۴۶,۵۴۵	۲۸/۱۸	۵۰۸,۱۳۶	۲۲/۱۵	۱,۶۰۵,۹۵۲	۶۹/۹۹	۲,۲۹۴,۳۹۵
۱۳۹۱-۱۳۹۲	۴۲۶,۲۲۹	۱۸/۵۶	۶۵۶,۳۹۳	۲۸/۵۸	۴۴۲,۹۵۹	۱۹/۲۸	۱,۵۲۵,۵۸۱	۶۶/۴۱	۲,۲۹۷,۰۴۵
۱۳۹۲-۱۳۹۳	۴۰۷,۳۹۵	۱۷/۶۷	۶۸۹,۷۳۵	۲۹/۹۱	۴۲۸,۸۶۲	۱۸/۶	۱,۵۲۵,۹۹۲	۶۶/۱۸	۲,۳۰۵,۸۸۱
۱۳۹۳-۱۳۹۴	۳۷۵,۶۵۳	۱۶/۸۸	۷۱۵,۰۱۳	۳۲/۱۴	۴۲۷,۸۷۳	۱۹/۲۳	۱,۵۱۸,۵۳۹	۶۸/۲۵	۲,۲۲۴,۹۳۳

تحلیل جدول ۳: جدول ۳ توزیع دانش‌آموزان متوسطه دوم در رشته‌های مختلف تحصیلی (دولتی و غیردولتی) بدون بزرگسالان را از سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ به ما نشان می‌دهد. تعداد کل دانش‌آموزان متوسطه دوم در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ از ۲,۵۵۹,۹۶۹ نفر به تعداد ۲,۲۲۴,۹۳۳ نفر در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ کاهش یافته است و این کاهش در تحلیل تغییرات رشدی تعداد دانش‌آموزان در رشته‌های مختلف تحصیلی بسیار مهم می‌باشد زیرا تعداد دانش‌آموزان در برخی از رشته‌ها علیرغم کاهش تعداد کل دانش‌آموزان، همچنان رو به افزایش بوده است.

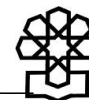
جدول ۳ نشان می‌دهد از میان رشته‌های شاخه نظری، تعداد دانش‌آموزان در رشته علوم ریاضی و علوم انسانی طی یک دهه منتهی به سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ رو به کاهش نهاده است و برخلاف این روند، تعداد دانش‌آموزان رشته علوم تجربی طی این مدت رو به افزایش بوده است. بنابر جدول ۳ تعداد دانش‌آموزان رشته ریاضی از ۴۷۵,۷۹۲ نفر در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ به تعداد ۳۷۵,۶۵۳ نفر در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ کاهش یافته است. این کاهش ۱۰۰,۱۳۹ نفری رقم قابل توجهی می‌باشد که البته هر چند تعداد کل دانش‌آموزان در طی این سال‌ها کاهش داشته است، اما نکته مهم این است که شیب این کاهش‌ها در رشته ریاضی در سال‌های اخیر رو به تندی نهاده است و تعداد ۳۱,۷۴۲ نفر از تعداد کل کاهش‌ها در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ رخ داده است. جدول ۳ نیز نشان می‌دهد که کاهش تعداد دانش‌آموزان در رشته ریاضی از سال تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ شروع شده است.

بنابر جدول ۳، دانش‌آموزان رشته علوم تجربی در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ تعداد ۵۸۳,۶۵۷ نفر بوده که این رقم در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ به ۷۱۵,۰۱۳ نفر افزایش پیدا کرده است و افزایش ۱۳۱,۳۵۶ نفری با توجه به کاهش تعداد کل دانش‌آموزان در طی این سال‌ها قابل توجه می‌باشد. این جدول نیز به ما نشان می‌دهد که از سال تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ شیب افزایش تعداد دانش‌آموزان رشته علوم تجربی رو به تندی نهاده است، یعنی همان سالی که تعداد دانش‌آموزان رشته ریاضی رو به کاهش نهاده است و جالب‌تر اینکه بیشترین میزان رشد تعداد دانش‌آموزان در رشته علوم تجربی مربوط به سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ با تعداد ۲۵,۲۷۸ نفر است که در همان سال تحصیلی تعداد دانش‌آموزان رشته ریاضی نیز بیشترین کاهش را داشته است.

رشته علوم انسانی در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ از تعداد ۷۴۱,۷۴۳ نفر به تعداد ۴۲۷,۸۷۳ نفر در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ کاهش یافته است و این رشته در طی این سال‌ها کاهش تعداد نفرات زیادی را به میزان ۳۱۳,۸۷۰ نفر تجربه کرده است. در میان رشته‌های نظری و البته سایر شاخه‌ها، بیشترین آمار کاهش تعداد دانش‌آموزان مربوط به رشته علوم انسانی می‌باشد.

بنابر جدول ۳ تعداد دانش‌آموزان شاخه نظری در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ از ۱,۸۰۱,۱۹۲ نفر به تعداد ۱,۵۱۸,۵۳۹ نفر در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ کاهش یافته است، تعداد دانش‌آموزان شاخه فنی‌وحرفه‌ای نیز از ۳۵۳,۲۴۹ نفر در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴ به تعداد ۲۹۸,۰۶۴ نفر در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ کاهش یافته است. دانش‌آموزان شاخه کارودانش نیز در طی این سال‌ها تعداد ۳۷,۱۹۸ نفر کاهش یافته‌اند. بنابراین در طی این سال‌ها تمامی شاخه‌ها بجز رشته علوم تجربی از نظر تعداد دانش‌آموزان کاهش یافته‌اند.

جمع‌بندی جدول ۳: داده‌های این جدول نشان می‌دهد که در طی این سال‌ها تعداد دانش‌آموزان در رشته‌های علوم انسانی، ریاضی و شاخه فنی‌وحرفه‌ای رو به کاهش بوده و در طرف دیگر روزبه‌روز بر

تعداد دانش‌آموزان رشته علوم تجربی افزوده شده است و این روندی حاکی از آن است که در طی این مدت یعنی تا پایان سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ دانش‌آموزان علاقه مفرطی به رشته علوم تجربی از خود نشان داده‌اند و خانواده‌ها بر ثبت‌نام فرزندان خود در این رشته اصرار ورزیده‌اند. رشته ریاضی بعد از روبرو شدن با افزایش تقاضا در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۰، در طی یک دهه مورد بحث با کاهش تقاضا مواجه بوده است و همین وضعیت برای رشته علوم انسانی نیز اتفاق افتاده است. جدول ۳ نیز به ما نشان می‌دهد که شاخه فنی و حرفه‌ای با استقبالی از طرف خانواده‌ها و دانش‌آموزان مواجه نشده و تعداد دانش‌آموزان در این رشته رو به کاهش نهاده است.

همه این داده‌ها و روند رشدشان دال بر این نکته است که در طی این سال‌ها هیچ توسعه متوازنی میان رشته‌ها صورت نگرفته است. علیرغم اینکه قوانین و اسناد بالادستی وزارت آموزش و پرورش که توضیح آنها گذشت، تقریباً همگی بر ضرورت توسعه متوازن تأکید داشته‌اند اما در عمل نشانی از این توسعه متوازن نیست. از جمله مفاهیم اصلی که این قوانین و اسناد بالادستی درباره برنامه هدایت تحصیلی به کار برده‌اند عبارتند از: **اصلاح هرم تحصیلی، طراحی و استقرار نظام هدایت تحصیلی، اصلاح جریان استعدادیابی و هدایت تحصیلی، بسترسازی برای ورود به رشته علوم انسانی و برقراری توازن میان رشته‌های تحصیلی.** اما داده‌های جدول ۳ به ما نشان می‌دهد که آنچه در عمل در برنامه هدایت تحصیلی دانش‌آموزان صورت گرفته است هیچ رنگ و بویی از اصلاح هرم تحصیلی، اصلاح جریان هدایت تحصیلی و برقراری توازن میان رشته‌ها ندارد، نه تنها دانش‌آموزان به رشته علوم انسانی و فنی و حرفه‌ای جذب نشده‌اند بلکه روند این دو رشته در طی این دهه رو به کاهش بوده است.

نکته دیگری که از این تحلیل در می‌یابیم این است که هدایت تحصیلی طی یک دهه مورد بحث در عمل مسیری متفاوت و مخالف جهت هدایت تحصیلی مطلوب قوانین و اسناد بالادستی را رفته است، یعنی علیرغم همه تأکیدات قوانین و اسناد بر اصلاح هدایت تحصیلی و برقراری توسعه متوازن، برنامه هدایت تحصیلی مسیر دیگری را برگزیده و بی‌توجه به همه امر و نهی‌ها به حرکت در آن ادامه می‌دهد و این شکاف میان قانونگذاری و سیاستگذاری و واقعیت‌های عینی جامعه این دو را نشان می‌دهد.

این شکاف خود معضلی است که نیاز به آسیب‌شناسی دارد. به نظر می‌رسد که قانونگذاری صرف در برنامه هدایت تحصیلی نمی‌تواند منتج به نتیجه مطلوب شود، بلکه قانونگذار باید ضمن قانونگذاری از اهرم نظارتی خود بر اجرای قوانین بهره ببرد. برای مثال قانون برنامه پنجم توسعه دولت را موظف به برقراری توسعه متوازن میان رشته‌های تحصیلی تا پایان این برنامه کرده است درحالی که این مهم تاکنون با وجود اتمام مدت برنامه پنجم محقق نشده است. نکته دیگر اینکه صرف قانونگذاری بدون توجه به شرایط شغلی، بازار کار و دیگر انگیزه‌های تأثیرگذار در فرآیند انتخاب رشته تحصیلی نمی‌تواند به برقراری توسعه متوازن بیانجامد، زیرا اگر همه این عوامل به صورت یکجا و جامع دیده نشود برنامه

هدایت تحصیلی با مقاومت دانش‌آموزان و خانواده‌ها روبرو خواهد شد. داده‌های جدول ۳ به ما نشان می‌دهد که خانواده‌ها علاقه بسیاری به ثبت‌نام دانش‌آموزان در رشته علوم تجربی از خود نشان داده‌اند، زیرا در این میان شرایط شغلی رشته‌های علوم پزشکی، میزان دریافتی حقوق و مزایا، نگاه جامعه به پزشکان و تصویر ارائه شده از آنها در اذهان خانواده‌ها همگی بر انتخاب رشته تحصیلی تأثیرگذار بوده است. این مزایا نه تنها دانش‌آموزان را به سمت انتخاب رشته تحصیلی علوم تجربی می‌کشاند که بالاتر از آن دانشجویان و دانش‌آموختگان سایر رشته‌های دانشگاهی همچون فنی و مهندسی را به سوی شرکت در کنکور علوم تجربی به سودای قبولی در رشته علوم پزشکی می‌کشاند. نمونه این مورد رتبه یک کنکور تجربی سال ۱۳۹۵ است که دانشجوی سال سوم رشته مهندسی برق دانشگاه صنعتی شریف بوده است.

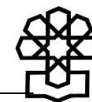
وزارت آموزش و پرورش با توجه به واقعیت عینی برنامه هدایت تحصیلی و روند نادرست آن و همچنین انجام تکالیف محوله از طرف قوانین و اسناد بالادستی در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ «آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان» را به تصویب شورای عالی آموزش و پرورش گذراند و از خردادماه سال ۱۳۹۵ آن را در مدارس به اجرا درآورد. در بخش بعدی به تحلیل و ارزیابی عملکرد وزارت آموزش و پرورش در این برنامه خواهیم پرداخت.

تحلیل عملکرد وزارت آموزش و پرورش در «برنامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان»

روند اجرایی برنامه جدید هدایت تحصیلی: وزارت آموزش و پرورش براساس سند تحول بنیادین موظف به طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی و استعدادیابی دانش‌آموزان می‌باشد. در همین راستا رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی اواخر پاییز ۱۳۹۴ طرح نهایی آموزش و پرورش را برای تحقق این امر معرفی کرد که براساس آن دانش‌آموزان رشته تحصیلی خود را به‌طور تدریجی از بین دو سبد «نظری» و «فنی و مهارتی» انتخاب می‌نمودند. وی همچنین در مهرماه ۱۳۹۴ ذیل این طرح اعلام کرد که فرآیند برنامه‌ریزی و تولید محتوای آموزشی آغاز شده و تا پایان اسفندماه، ویراست نخست آن آماده می‌گردد.

اما طرح جدید هدایت تحصیلی هنوز در شورای عالی آموزش و پرورش نهایی نشده بود که ۲۹ دی‌ماه، دبیر این شورا تصویب شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی دوره متوسطه را انکار کرد. اوایل بهمن‌ماه ۱۳۹۴، بنا به نظر وزیر آموزش و پرورش شورای راهبری اجرای سند تحول تشکیل شد. ازجمله مصوبات این شورا تشکیل کارگروهی به‌منظور استقرار مطلوب پایه دهم در دوره دوم متوسطه بود.

در همین راستا وزارت آموزش و پرورش آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان را مطابق با نظام آموزشی جدید، برای بررسی و تصویب به شورای عالی آموزش و پرورش ارسال کرد و این شورا

سرانجام در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ «آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی دانش‌آموزان» را به تصویب رساند و آن را برای اجرا به وزارت آموزش و پرورش ابلاغ کرد. شورای برنامه‌ریزی هدایت تحصیلی جهت برنامه‌ریزی و راهبری هدایت تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان و پیش‌بینی سازوکارهای اجرایی لازم در وزارت آموزش و پرورش تشکیل و اعضای آن در اواخر خردادماه از طرف وزیر وقت منصوب شدند.

وزارت آموزش و پرورش برای اجرای برنامه هدایت تحصیلی در طول سال تحصیلی برخی اقدامات لازم را انجام داد. به‌عنوان نمونه سه دوره آزمون شامل «آزمون رغبت»، «استعداد و توانایی دانش‌آموزان»، «ارزش‌ها» و «شخصیت» برگزار نموده و بنا به اظهارات مسئولان این وزارتخانه در مجموع نزدیک به ۳۶ ساعت دوره آموزش ضمن خدمت برای بالغ بر ۲۱ هزار مشاور مدارس و واحد مشاوره ادارات و ۲۰ ساعت آموزش نیز برای مدیران مدارس متوسطه اول اختصاص داده شده است. بدیهی است که این فرآیند هزینه‌های زیادی برای وزارت آموزش و پرورش در پی دارد. با این همه وزارت آموزش و پرورش برنامه هدایت تحصیلی دانش‌آموزان را از اواخر خردادماه اجرا کرد. اما اعلام نتایج هدایت تحصیلی در اوایل تیرماه، اعتراض دانش‌آموزان و اولیای آنان را برانگیخت به طوری که اولیا هر روزه در ادارات آموزش و پرورش تجمع می‌کردند، شبکه مجازی و رسانه‌ها پیگیری والدین را پوشش می‌دادند و این مسئله روزبه‌روز فراگیرتر می‌شد تا آنجا که نمایندگان مجلس شورای اسلامی و سازمان بازرسی کل کشور و حتی رئیس‌جمهور نیز نسبت به شیوه اجرای برنامه هدایت تحصیلی واکنش نشان دادند. با این همه، مسئولان وزارت آموزش و پرورش بر کارآمدی برنامه هدایت تحصیلی و کیفیت اجرا اصرار می‌ورزیدند.

حال بهتر است به بررسی این موضوع بپردازیم که اجرای برنامه هدایت تحصیلی با همه موانع، چالش‌ها و انتقاداتی که بر آن وارد شده چه نتایجی را دربر داشته است؟ و آیا توانسته است به اهداف مطلوب خود دست یابد؟ در این راستا اطلاعات به‌دست آمده درباره درصد دانش‌آموزان در رشته‌ها و شاخه‌های مختلف در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ از مرکز برنامه‌ریزی، منابع انسانی و فناوری اطلاعات وزارت آموزش و پرورش^۱ را در جدول ۴ و ۵ منعکس می‌کنیم:

۱. اطلاعاتی مربوط به ثبت‌نام دانش‌آموزان در سامانه سناد تا تاریخ ۱۳۹۵/۸/۲۹ با پیگیری‌های متعدد از مرکز برنامه‌ریزی، منابع انسانی و فناوری اطلاعات وزارت آموزش و پرورش در یادداشتی غیررسمی دریافت شد.

جدول ۴. درصد دانش‌آموزان شاخه نظری به تفکیک رشته تحصیلی^۱

درصد دانش‌آموزان شاخه نظری به تفکیک رشته تحصیلی			
سال تحصیلی	علوم تجربی	علوم ریاضی	علوم انسانی ^۲
۱۳۹۴-۱۳۹۳	۴۷/۰۸	۲۴/۷۳	۲۸/۱۷
۱۳۹۶-۱۳۹۵	۴۵/۶۵	۱۷/۵۸	۳۶/۷۵

جدول ۴ درصد دانش‌آموزان در رشته‌های تحصیلی شاخه نظری را نشان می‌دهد. سهم رشته علوم تجربی از شاخه نظری در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۳، ۴۷/۰۸ درصد بوده که این نرخ در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵ با اجرای برنامه هدایت تحصیلی به ۴۵/۶۵ درصد کاهش یافته است. رشته علوم ریاضی نیز در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۳ از ۲۴/۷۳ درصد به ۱۷/۵۸ درصد در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵ کاهش یافته است. در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۳ سهم رشته علوم انسانی از شاخه نظری ۲۸/۱۷ درصد بوده که این نرخ در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵ به ۳۶/۷۵ درصد افزایش یافته است. از میان شاخه نظری، رشته علوم تجربی به روال یک دهه قبل همچنان بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است و بعد از آن رشته علوم انسانی در رتبه بعد قرار می‌گیرد. اما رشته علوم ریاضی کمترین استقبال را به خود دیده است.

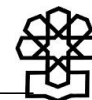
جدول ۵. درصد دانش‌آموزان متوسطه دوم به تفکیک شاخه‌ها و رشته‌ها

درصد دانش‌آموزان متوسطه دوم به تفکیک شاخه‌ها و رشته‌ها						
سال تحصیلی	علوم تجربی	علوم ریاضی	علوم انسانی	جمع شاخه نظری	فنی و حرفه‌ای	کارودانش
۱۳۹۴-۱۳۹۳	۳۲/۱۴	۱۶/۸۸	۱۹/۲۳	۶۸/۲۵	۱۳/۴	۱۸/۳۵
۱۳۹۶-۱۳۹۵	۳۰/۵۶	۱۱/۷۷	۲۳/۵۶	۶۶/۹۳	۱۶/۱۶	۱۶/۶

اطلاعات جدول ۵ حاکی از آن است که در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۳ و ۱۳۹۶-۱۳۹۵ شاخه نظری سهم بیشتری از دانش‌آموزان را نسبت به شاخه فنی و حرفه‌ای و کارودانش به خود اختصاص داده است. مجموع سهم شاخه فنی و حرفه‌ای و کارودانش در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۳، ۳۱/۷۵ درصد بوده که این نرخ در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵ با تفاوت اندکی به ۳۲/۷۶ درصد افزایش می‌یابد. رشته علوم تجربی به سان سال‌های گذشته حتی بعد از اجرای برنامه هدایت تحصیلی نیز بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است.

۱. شایان ذکر است که آمار دانش‌آموزان سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ فقط مربوط به پایه دهم دوره متوسطه دوم است زیرا برای نخستین بار برنامه جدید هدایت تحصیلی در این پایه به اجرا درآمده است اما از آنجایی که در هر دو سال تحصیلی اطلاعات به درصد درآمده است تفاوتی ایجاد نمی‌کند.

۲. رشته علوم و معارف اسلامی به علت ناچیز بودن درصد آن در رشته علوم انسانی ادغام شده است.

هرچند سهم این رشته از ۳۲/۱۴ درصد در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ با تفاوت اندکی به ۳۰/۵۶ درصد در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ کاهش یافته است.

جمع‌بندی جداول ۴ و ۵: اطلاعات جداول ۴ و ۵ حاکی از آن است که اجرای برنامه هدایت تحصیلی توسط وزارت آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ با همه تبلیغات، هزینه‌ها و پیامدهایی که داشته نتوانست به اهداف مطلوب خود که همان برقراری توزیع متوازن میان رشته‌های تحصیلی بوده دست یابد. در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ همچنان بیشترین سهم مربوط به رشته علوم تجربی است و دانش‌آموزان و خانواده‌ها بیشترین تقاضا را به سمت این رشته داشته‌اند. رشته علوم ریاضی به یکباره کاهشی چشمگیر و در مقابل آن رشته علوم انسانی چنین افزایش داشته است. در طرف دیگر مجموع سهم شاخه فنی‌وحرفه‌ای و کارودانش در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ و بعد از اجرای برنامه هدایت تحصیلی به ۳۲/۷۶ رسیده است در حالی که بنابه اظهارنظرهای متعدد مسئولان وزارت آموزش و پرورش^۱ قبل از اتمام برنامه هدایت تحصیلی جدید، باید سهم شاخه فنی‌وحرفه‌ای و کارودانش در توزیع متوازن رشته‌ها مبتنی بر برنامه پنجم که در لایحه برنامه ششم نیز وجود دارد و نیز هدف‌گذاری شورای عالی اشتغال ۴۶ تا ۴۸ درصد باشد. با توجه به افزایش سهم دانش‌آموزان رشته علوم تجربی در یک دهه اخیر، نیاز اشتغال‌کشور به نیروهای ماهر و نیمه‌ماهر، تأکید قوانین و اسناد بر برقراری توزیع متوازن میان رشته‌های تحصیلی، اصلاح هرم تحصیلی، پایین بودن سهم شاخه فنی‌وحرفه‌ای و کارودانش و دیگر بایسته‌های هدایت تحصیلی از یک‌طرف و اطلاعات آماری هدایت تحصیلی در سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶ می‌توان نتیجه گرفت که برنامه هدایت تحصیلی نتوانسته به اهداف مطلوب خود دست یابد و با همه اقدامات انجام شده در این زمینه، بحران هدایت تحصیلی همچنان در نظام آموزشی کشور وجود دارد...

جمع‌بندی

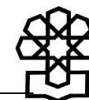
- برنامه هدایت تحصیلی دانش‌آموزان دارای تأثیرات آموزشی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر دانش‌آموزان، خانواده‌ها و کل جامعه است و همین امر بر اهمیت این برنامه می‌افزاید و ضرورت بررسی و ارزیابی آن را به‌مثابه یک مسئله توجیه می‌کند. از همین رو قوانین و اسناد بالادستی وزارت آموزش و پرورش همواره به این برنامه واکنش نشان داده‌اند. وجود احکام قانونی مربوط به بازبینی، اصلاح و طراحی نظام جامع هدایت تحصیلی مؤید این گفته است.

۱. مصاحبه وزیر آموزش و پرورش، روز پنجشنبه تاریخ ۹ اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۵، خبرگزاری ایسنا، کد خبر: ۹۵۰۲۰۹۰۵۰۹۴ و مصاحبه مدیرکل امور تربیتی و مشاوره وزارت آموزش و پرورش، تاریخ ۲۷ تیرماه ۱۳۹۵، خبرگزاری فارس، کد خبر: ۱۳۹۵۰۴۲۳۰۰۰۷۸۲.

- تقویت جریان استعدادیابی و هدایت تحصیلی، اصلاح هرم تحصیلی، بازبینی برنامه هدایت تحصیلی، برقراری توزیع متوازن میان رشته‌ها و طراحی نظام جامع هدایت تحصیلی همواره مورد تأکید مراجع قانونگذار بوده است؛ به طوری که وزارت آموزش و پرورش را موظف به تحقق این اهداف کرده‌اند. اما بررسی توزیع دانش‌آموزان در رشته‌های تحصیلی طی یک دهه اخیر نشان می‌دهد که وزارت آموزش و پرورش در تحقق این اهداف نه تنها موفق نبوده است، بلکه در عمل مسیر متفاوت و مخالف با قوانین و اسناد طی کرده است. می‌توان گفت عدم تحقق اهداف نظام در برنامه هدایت تحصیلی از یک سو به خاطر ناکارآمدی شیوه‌های اجرای برنامه بوده است. از سوی دیگر عدم توازن میان رشته‌های تحصیلی متأثر از ساختارهای کلان اجتماعی همچون نظام اشتغال، نظام اقتصادی و پاداش‌دهی و فرهنگ عمومی می‌باشد که تغییر این ساختارها تنها با تصویب قوانین در حوزه آموزش و پرورش ممکن نیست. با وجود این، برای آنکه آموزش و پرورش بتواند در حوزه وظایف خود اندکی تغییر مثبت ایجاد کند پیشنهادهایی را ارائه می‌دهیم.

پیشنهادها

- مجلس شورای اسلامی وزارت آموزش و پرورش را موظف کند تا برنامه توزیع متوازن رشته‌های تحصیلی را متناسب با نیازهای کشور برای یک دوره پنج‌ساله تهیه کند و آن را به تصویب مراجع ذیربط برساند.
- مجلس شورای اسلامی با توجه به بُعد نظارتی خود بر اجرای قوانین، وزارت آموزش و پرورش را موظف به ارائه گزارش عملکرد سالیانه از برنامه هدایت تحصیلی کند تا از این طریق بتواند از روند اجرای نادرست توزیع متوازن رشته‌های تحصیلی جلوگیری کرد.
- با توجه به جایگاه شورای عالی آموزش و پرورش به‌عنوان مرجع سیاستگذاری در حوزه آموزش عمومی، مجلس می‌تواند از ظرفیت نظارتی دو نفر از اعضای کمیسیون آموزش و تحقیقات به‌عنوان ناظر در این شورا در مسیر جهت‌دهی به برنامه هدایت تحصیلی بهره ببرد.

منابع و مأخذ

۱. آمار دانش‌آموزان پایه دهم تحصیلی وزارت آموزش و پرورش به تفکیک رشته‌های تحصیلی در سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶، مرکز برنامه‌ریزی، منابع انسانی و فناوری اطلاعات وزارت آموزش و پرورش.
۲. برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، مصوب شورای عالی آموزش و پرورش، اسفندماه ۱۳۹۱.
۳. حسینی بیرجندی، سیدمهدی. راهنمایی و مشاوره تحصیلی، چاپ دوم، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۷۳.
۴. سالنامه‌های آماری وزارت آموزش و پرورش، سال تحصیلی ۱-۱۳۸۳-۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵-۱۳۹۶، مرکز برنامه‌ریزی، منابع انسانی و فناوری اطلاعات وزارت آموزش و پرورش.
۵. سند تحول بنیادین وزارت آموزش و پرورش، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، آذرماه ۱۳۹۰.
۶. قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش، مصوب ۱۳۶۶/۱۱/۲۵، فصل اول، ماده (۲)، بند «۷».
۷. قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.
۸. قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.
۹. قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.
۱۰. مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی مصوبه جلسه (۹۲۷) مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ و آیین‌نامه نظام هدایت تحصیلی مربوط به نظام آموزشی سالی-واحدی.
۱۱. مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، آیین‌نامه جدید هدایت تحصیلی مصوبه جلسه (۹۲۷) مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ و آیین‌نامه نظام هدایت تحصیلی مربوط به نظام آموزشی سالی-واحدی.
۱۲. مصاحبه وزیر آموزش و پرورش، روز پنجشنبه تاریخ ۹ اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۵، خبرگزاری ایسنا، کد خبر: ۹۵۰۲۰۹۰۵۰۹۴.
۱۳. مصاحبه مدیرکل امور تربیتی و مشاوره وزارت آموزش و پرورش، تاریخ ۲۷ تیرماه ۱۳۹۵، خبرگزاری فارس، کد خبر: ۱۳۹۵۰۴۲۳۰۰۷۸۲.
۱۴. نقشه جامع علمی کشور، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹ش.
۱۵. آیین‌نامه هدایت تحصیلی (جدید) مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ شورای عالی آموزش و پرورش.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۱۵۳۱۵

عنوان گزارش: بررسی «مسئله هدایت تحصیلی» در آموزش و پرورش ایران (با تأکید بر ارزیابی عملکرد برنامه جدید هدایت تحصیلی)

نام دفتر: مطالعات اجتماعی (گروه آموزش و پرورش)
تهیه و تدوین کنندگان: موسی بیات، لطف ا... عباسی
ناظران علمی: علی‌اخوان بهبهانی، ایروان مسعودی اصل
متقاضی: معاونت پژوهش‌های اجتماعی - فرهنگی

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی: _____

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۱۲/۱۱

